

Afganistano karo dalyviai valdžios dėmesio nesulaukia

1979-1989 metais Afganistane vykusiame kare dalyvavo apie 5 tūkstančius lietuvių. Ten jie atliko karinę tarnybą ir važiavo ne savo noru. Aštuntojo dešimtmečio pabaigoje gautais duomenimis, šiame kare žuvo 91 lietuvis ir 98 tapo invalidais. Apie karo padarytą žalą, jame patirtus išgyvenimus ir dabartinę skaudžią situaciją kalbėjomės su Afganistane kariavusiais Jonu Ziku bei Zigmu Stankumi.

Pasirinkimo nebuvo

„Afganistano karo metu Lietuva priklausė Sovietų Sąjungai, todėl pašaukti karinę tarnybą atlikti mūsų šalies jaunuoliai turėjo paklusti SSRS vadovybės nurodymams“, - akcentavo Zigmą Stankus. Jis sakė, kad tuo metu net nebuvo minčių kaip nors išvengti kariuomenės: „Tada visi buvome šauktiniai ir niekas neklausė, ar mes norime atlikti karinę tarnybą, ar ne. Į kariuomenę ėmė visus iš eilės: ir dirbančius, ir besimokančius. Mes į armiją išėjome būdami aštuoniolikos, dar vaikiško proto“. Pašnekovas pasakojo, kad buvo mobilizuotas 1979 metais ir atliko tarnybą sovietinėje armijoje kaip tik tuo metu, kai vyko Afganistano karas.

1978 m. karininkai komunistai įvykdė perversmą Afganistane. Naujoji valdžia ėmėsi reformuoti ūkinį, visuomeninį gyvenimą. Tai atsilikusioje, senų musulmoniškų tradicijų šalyje sukėlė nepasitenkinimą ir pasipriešinimą. Įsiliepsnojo tarpusavio karas, į kurį įsikišo SSRS vadovybė. 1979 m. šimtatūkstantinė Sovietų armija įsiveržė į Afganistaną. Sovietų armijos gretose pusantrų metų Afganistane kariavo ir Jonas Zikas bei Zigmą Stankus. Jie sakė, kad pašaukti atlikti privalomąją karinę tarnybą nė nenutuokė, kad teks kariauti Afganistane.

Šuniškas gyvenimas

Anot Z. Stankaus, Afganistano karas buvo specifinis, vyko kalnuotose vietovėse, todėl vasarą vargindavo 40 laipsnių karštis, o žiemą – 15-20 laipsnių šaltis. „Afganistane nuo ankstyvo pavasario temperatūra vienoda, tik pavasarį pamažu kyla arba rudenį krinta laipsnio dalimis“, - pasakojo pašnekovas. Jis sakė, kad kalnuose dažnai kylantis vėjas į palapines pripustydavo daugybę dulkių. Jos traškėdavo tarp dantų, veidai bei drabužiai tapdavo šviesiai rudos spalvos. Dulkės, cemento smulkumo, kiaurai lįsdavo per drabužius.

Savo atsiminimų apie šį karą knygoje „Kaip tampama albinosais“ (1993) Z. Stankus rašo: „Kaip įpratome prie žaidimo su mirtimi, taip įpratome prie utėlių, nes visi jų naikinimo būdai būdavo beprasmiški: išsivirini drabužius – jų pilna patalynė, išsivirini patalynę, - jų pilni čiužiniai, antklodės, pagalvės, palapinės ir visas pulkas. <...> Ir kasytis utėlių sukandžiotus šonus nebuvo laikoma neetiška“. Zigmąs Stankus savo knygoje gyvenimą kalnuose vadina šunišku ir su ironija rašo apie šio gyvenimo smulkmenas: prastą maitinimą, patirtą pažeminimą, vadų antihumanišką elgesį su jais, karo principą „arba – tu, arba – tave“, palei ausį švilpiančias kulkas.

Susiformavo neigiama nuomonė

Palyginti su kitų karų dalyviais, Afganistane tarnavusių vyrų situacija ypatinga tuo, kad paprastai grįžtančiuosius iš karo pasitinka pergalingi paradai. Kariai yra mylimi ir gerbiami. Tokiu būdu visuomenės palankumas padeda įprasminti sunkią karo patirtį ir adaptuotis prie naujo gyvenimo sąlygų. Apmaudu, bet sugrįžusiesiems iš Afganistano karo visuomenė neskubėjo padėti, pripažinti jų aukomis. Žlugus TSRS, karas buvo traktuojamas kaip didžiulė politinė klaida. Tokį politikų požiūrį perėmė ir visuomenė, apie karą ir jo dalyvius susiformavo neigiama nuomonė.

Zigmąs Stankus, piktindamasis pasakojo, kad kol Lietuva dar nebuvo visiškai atgavusi nepriklausomybės, jie buvę reikalingi.

„Prasidėjus sausio įvykiams, tuo metu buvęs krašto apsaugos ministras A. Butkevičius kreipėsi į mus per žiniasklaidą ir agitavo ginti tėvynę. Tą vyrai ir padarė. Tačiau atgavus nepriklausomybę situacija pasikeitė. 1994 05 26 Seime (4 sesija 36 posėdis) buvo svarstomas teismų įstatymo projekto Nr. 792 (3) priėmimo tęsinys, kuriame viena Seimo narė, kalbėdama apie nusikalstamumo priežastis sakė: „<...> teisėsaugos institucijos darbuotojams siūlyčiau perskaityti klaipėdiečio Z. Stankaus knygą „Kaip tampama albinosais“. <...> Ir štai iš šitos knygos aš aiškiai supratau, kad mūsų devyniolikmečiai Afganistano kare buvo paruošti žudyti, prievartauti, plėšti. <...> Ar žino mūsų teisėsaugos institucijos apie visus Afganistano karo dalyvius? Ką jie veikia? Ar apskritai teisėsaugos institucijose yra ryšio tarp sovietinėje armijoje tarnavusio jaunimo ir dabar padarytų nusikaltimų analizė? Aš manyčiau, kad toks ryšys yra“. Z. Stankus piktinosi, kad Seimo narė juos prilygino nusikaltėliams ir kurstė domėtis kaip potencialiais plėšikais.

Ciniškas valdžios požiūris

Kariavusieji Afganistane lietuviai iki šiol nėra pripažinti nukentėjusiais nei teisiniu, nei psichologiniu požiūriu, nors nuo karo pabaigos praėjo jau 17 metų. „Valdžia išleido įstatymą, pagal kurį nukentėjusiesiems armijoje bus suteiktas nukentėjusiojo statusas. Tačiau šis įstatymas realiai nefunkcionuoja, nes tam, kad įrodytum, jog esi nukentėjęs, turi pristatyti aibę tai patvirtinančių dokumentų. Nuo to laiko, kai aš kariavau Afganistane, praėjo 20 metų, kaip man, fiziniam asmeniui, surinkti visas tas pažymas? Ar aš, ar valstybė turi tuo rūpintis?“ - retoriškai klausė Z. Stankus.

Pašnekovas sakė, kad susiduria ir su itin abejingu valdžios požiūriu į juos. „Organizuojame susitikimus su valdžios atstovais, išsakome jiems savo problemas. Juk dabar jaučiame karo pasekmes, esame ligoti, mums reikia lengvatų vaistams. Tačiau vienas iš Seimo narių mums kažkada pasiūlė kreiptis į

tuos, kurie mus siuntė. Argi tai ne cinizmas? Norėčiau jų paklausti, o ką jie darė, kad mūsų nesiųstų?“ - dėstė pašnekovas.

Pokalbyje dalyvavęs ir Klaipėdos rajono savivaldybės tarybos narys Algirdas Liaudanskis sakė, kad ši problema jį domina: „Afganistano kare, manau, dalyvavo nemažai mūsų rajono žmonių, kuriems dabar iš tiesų trūksta socialinės paramos. Mano brolis taip pat kariavo šiame kare. Žinau, kaip jam grįžus buvo sunku adaptuotis. Šiuos vyrus būtina pripažinti nukentėjusiais. Juk kare jie dalyvavo ne savo noru“. Tarybos narys buvo įsitikinęs, kad su šia problema reikia supažindinti visuomenę bei vis dažniau ją priminti valdžios pareigūnams.

Karo pasekmės

Afganistano kare dalyvavusieji vyrai patyrė tiek fizinių, tiek psichologinių traumų. Karo pasekmes jie jaučia iki šiol. Jonas Zikas sakė, kad prieš keletą metų buvo atliktas tyrimas, siekiant išsiaiškinti, kaip besitęsiantis karo patyrimo įprasminimas veikia Lietuvos afganų savijautą, santykius, jų gyvenimą. Tyrimo metu afganai (vyrai, tarnavę Afganistane) buvo lyginami su kontrolinės grupės atstovais (vyrais, atlikusiais karinę tarnybą TSRS teritorijoje). „Išaiškėjo, kad afganai patyrė beveik dvigubai daugiau traumuojančių įvykių nei kontrolinės grupės vyrai. Net 94 proc. Afganistane tarnavusių vyrų dalyvavo kariniuose veiksmuose, iš jų 24 proc. – mūšyje. Tuo tarpu 99 proc. kontrolinės grupės vyrų nedalyvavo jokiuose kariniuose veiksmuose. Įrodyta, jog buvimas aktyvių karinių veiksmų zonoje ilgiau nei 6 mėnesius yra kritinė riba PTSS (potrauminio streso sutrikimo) ir įvairių psichosomatinių sutrikimų vystymesi. Lietuvos vyrai aktyvių karinių veiksmų zonoje praleido vidutiniškai pusantrų metų, o tai 3 kartus viršija kritinę ribą“, - pasakojo J. Zikas.

Jis sakė, kad nustatyta, jog beveik trečdalis Afganistane tarnavusių vyrų turi PTSS. Karo patyrimas iš esmės pakeitė

afganų gyvenimo tikslus ir požiūrį į gyvenimą. Afganų gyvenimo situacija ir adaptacija yra žymiai blogesnė nei kontrolinės grupės. „Adaptacija buvo išties sunki. Mūšio lauke tu buvai nepakeičiamas, karys profesionalas. O grįžęs supranti, kad galbūt čia tu apskritai nereikalingas. Kita problema - pasikeitė dvasinės vertybės. Kare pagrindinė vertybė – draugystė, sąžiningumas. Mūšio lauke gyveni šia diena ir žinai, kad rytoj tau gali padėti tik draugai. O grįžęs pamatai klestintį materializmą, dviveidiškumą, melą“, - prisiminė Zigmas Stankus.

Būtina pripažinti nukentėjusiais

Jonas Zikas pasakojo, kad minėto tyrimo išvados įrodė, kad afganų karo patyrimas yra žymiai sunkesnis nei kontrolinės grupės vyrų. Todėl būtina afganus pripažinti nukentėjusiais. Tyrimais nustatyta, kad itin svarbus veiksnys, įveikiant praeities traumas, tai visuomeninis ir politinis traumos pripažinimas. Taip pat yra reikalinga prieinama psichologinė pagalba tiek Afganistane tarnavusiems vyrams, tiek jų šeimoms.

Šiuo metu Klaipėdoje veikia Afganistano karo veteranų organizacija „Miražas“. Oficialiai ši organizacija pradėjo veikti 1986 metais. Ji buvo viena iš pirmųjų ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Sovietų Sąjungoje. Ji vienija asmenis, Afganistano kare 1979-1989 metais atlikusius karinę tarnybą TSRS ginkluotose pajėgose. „Beje, žinau, jog visame Klaipėdos rajone gyvena nemažai vyrų, kariavusių Afganistane. Todėl norėčiau juos taip pat paskatinti burtis į organizaciją“, - pasakojo „Miražas“ organizacijos įkūrėjas Jonas Zikas. Jis sakė, kad dabar vienas iš organizacijos tikslų yra išleisti antrąją atsiminimų apie karą Zigmo Stankaus knygą „Miražas“. Anot J. Ziko, pirmoji Z. Stankaus knyga „Kaip tampama albinosais“ buvo išpirkta itin greitai, todėl tikimasi ir antrosios knygos tokio populiarumo. „Tačiau mūsų organizacijos nariai nėra turtingi žmonės, negauname jokios išskirtinės paramos“, - sakė pašnekovas ir pridūrė, jog norintieji paremti afganus gali pinigų paaukoti

atsiskaitomąją sąskaitą Sampo banke Klaipėdoje LT767 40001
88804 23810 arba kreiptis telefonu +370 698 21373.